

Hosszasabban foglalkoztam a könyv e részével, mivel hogy ebben van lerakva az egésznek mintegy szelleme, essentiája. A philologus oly világos tájékozást merít e részből, hogy a nyelv tanulására fordított idő kétszeres haszonnal jár rá nézve. — A második rész az újjörög nyelvtant adja, és pedig a kiejtés kimerítő ismertetése után először az irodalmi, azután a köznyelvet. Csakis a nyelv alapos ismerete mellett lehetséges a nyelvi anyagnak oly világos elrendezése s oly könnyen megjegyezhető összeállítása. Egyes alakok magyarázatára ott, a hol kell, fölhasználja a nyelvtörténet s analogia fölvilágosítását. — A harmadik rész olvasmányokat tartalmaz: A) az irodalmi nyelvre, a) prózaiakat és b) költőieket; B) a köznyelvre, a) költői és b) prózai darabokat. Ezen elrendezés magyarázatát a fentebbi ismertetésből is kiolvashatjuk. A párhuzamos magyar fordítás lehetővé teszi a nyelvtannak egyenesen olvasmányi szövegen való tanulmányozását.

Ezekben ismertetem a tudományok előbbre viteleért áldozni tudás e valóban nagy hézagot pótló termékét. Mert jellemző viszonyainkra, hogy a könyv csak anyagi jótállás mellett talált kiadóra. Vajha a nemes törekvés és lelkesedés legalább a szellemiekben teremné meg a sulyó gyümölcsét e sívár időkben, midőn a nemzet napszámásait a sulyó anyagi gondok és a komoly törekvések mellőzése elterelik a lelkesedés fagyos kályhájától ahhoz, a melyet összeköttetések hálás révén, vagy sehol sem található érdemek elismerésekképpen fűzőgetnek nesztelenül.

CSERÉP JÓZSEF DR.

Különfélék.

A halle-wittenbergi egyetem jubileumához.

Egy nagy multú s hazánk prot. egyháztörténeti viszonyaiba is mélyen belejárászó külföldi főiskola ülte meg ez év július havában 290 éves fennállásának jubileumát. Bennünket e főiskola közelről érdekel. A régebbi, wittenbergi egyetemen tanultak 1522 óta a mi reformátoraink csaknem valamennyien, s ott szerzett tudományos ismereteikkel és tapasztalataikkal nem csekély szolgálatot tettek a magyar irodalomnak. Az immár 1817. óta egyesült halle-wittenbergi Frigyes-egyetemen is a legtöbb magyar hallgatóval találkozunk mind e mai napig a külföld összes egyetemei sorában. A tudósítások szerint a jubileum fényesen sikerült, s a fényes egyetemi és hatósági küldöttségek között a német császár is képviseltette magát. Jubileumi leírásában lelkére kötötte az egyetemnek, hogy főlemelő mozzanatokban gazdag traditioit híven őrizze meg az útókor számára. És tényleg: a halle-wittenbergi egyetem tevékeny részt kér magának a német tudományos kutató szellemnek ál-

dásos munkájában az egész vonalon. A német tudományos irodalom több herosza ez egyetemen működött, vagy ott nyerte magasabb kiképzetését.

Abból az alkalomból, hogy e nagy hírű főiskola jubilált, annak jelenlegi kurátora, Schrader, egy nagyobb emlékművet adott ki Berlinben „Geschichte der Friedrichs Universität zu Halle“ cz. alatt, a melynek tanúságos eseményekben gazdag adataival akarjuk rövid vonásokban megismertetni olvasó közönségünket. A mű eléggé érthetőleg az egyetem jelenét s nagy hírű professzorait alig érinti, úgy, hogy e ponton saját tapasztalatainkra leszünk utalva.

Az egyetem története 3 korszakra osztható. Az első 1694—1730, a második 1766—1806, s a harmadik 1817-től a jelenkorig terjed. E korszakok közötti idők a stagnálás vagy hanyatlás jelzői, a főiskola belső és külső történetében.

Thomasius, a híres jogász és Francke, a mai nagy hírű hallei árvaház lánglelkű alapítója volt az, a kinek e főiskola első felvirágzását köszönheti. Első a fölvilágosodás képviselője, s a pedanteria, babona és türelmetlenség hatalmas ostromozója, a kivel kezdetét veszi a német nyelv a katedrán, s az irodalomban, s a ki lánglelkű harcsoza volt a vallásos türelemnek s a lelkiismereti szabadságnak. Szívbeli hittel és erkölesi páthosszal vallotta azt a gondolatot, hogy az emberi szellem súlypontja nem annyira az értelemben, mint inkább az akaratban van. Vele nyeri az egyetem túlnyomóan jogi jellegét, a melynek czélja: hivatalnokok kiképzése az ifjú brandenburgi porosz állam szolgálatában. Egyoldalú észjogi munkásságát gyakorlati szempontból üdvösen egészítette ki Stryk, Ludwig és Böhmér. Az evang. prot. egyházjognak territoriális kifejlődése is Thomasius műve. Nem a szabadelvűség hiánya az, mely szájába adja e tételt: cujus regio, ejus religio, sőt inkább e tétellel a theol. orthodoxia türelmetlenségével szemben az államnál keresett menedéket, a külső vallásos viszonyok igazságos rendezése tekintetében. Nem volt valami nagy tudós, vagy rendszeresen gondolkodó elme, — sőt inkább aklektikusnak mondotta magát, ki főfeladatát kora előítéleteinek eloszlatásában látta.

Thomasius mellett Francke, a pietista Spener legkitűnőbb tanítványa volt az, a kinek a hallei főiskola sokat köszönhet. Organizáló tehetségével s hite erejével 2 talléron nagyszerű árvaházat létesített s ezzel a gyakorlati pedagógikának állandó otthont teremtett. Befolyása alatt a hallei theol. fakultás teljesen a pietismusnak szolgálatába lépett, a melynek az akkori orthodoxiával szemben a gyakorlati benső életteljes keresztényiség fejlesztése és terjesztése körül igen nagy érdemei vannak.

Módszeres tudományról mai értelemben véve természetesen sem Thomasius fölvilágosodásánál, sem pedig Francke asketikájánál még nem igen szólhatunk. Hiányzott az igazi philosophus, a rendszerező

talentum, a ki az egyetemnek tudományos feladatait jobban kidomborította, — de ezt is megtalálta az egyetem Wolff-ban. Leibniz rendszerezőjében, a ki matematikai formalismusa mellett is, kitűnően értett ahhoz, hogy az összes ismeretek az emberi test tagjaihoz hasonlóan szerves összefüggésben álljanak egymással. Schrader művének egyik fényoldala, hogy az egyetemre nézve szinte korszak alkotó jelentőséggel bíró e 3 vezéregyéniséget egész mivoltukban rajzolja az olvasó elé.

Az egyetem professorai ebben a korszakban a mostani szakrendszertől eltérőleg a philos. fakultásból soroztattak, a mi a tudománynak bizonyos általánosabb művelését eredményezte. Az anyagi viszonyok kedvezőtlenek voltak, úgy, hogy a tanárok javadalma alig haladta meg a 200 tallért, s az összes évi költségvetés a 3500 tallért. Könyvtárról, klinikáról vagy anatómiáról — a mik tekintetében az egyetem ma a legelsőek közé tartozik — szó sem lehetett.

Az egyetem első korára, a melyet a megindítás korának lehetne nevezni, a megpróbáltatás kora következett. Stryk, Thomasius és Francke halála, s Wolffnak „kötélhalál terhe alatt“ való elűzetése válságossá vált az egyetemre. A múltnak hagyományain élősködő epigonok kora következett. I. Frigyes Vilmosnak „a hasznosságra, engedelmességre és takarékoszágra“ való törekvésénél fogva „a hivatalnoki kar“ kiképezetése volt az egyetem főfeladata, a tudományos érdekek rovására és geniális fiának, a francziás Nagy Frigyesnek sem volt valami nagy érzéke a tudomány. A „preussisches Pflichtgefühl“, meg a káplárbot volt a nevelés módja és eszköze. A jogtanárok leginkább manifesztumok szerkesztésére használtattak. S Leibniz és Thomasiusról is csak annyit mondott Frigyes: „ils rendirent les plus grands services á l'esprit humain.“ Voltaire-rel együtt ő is gúnyolódott san souci-i kertjében és fejedelmi palotáiban a német tudományosság művelői felett. Pedig Raumer szerint éppen ebben a korban nemcsak a legtöbb hivatalnok, hanem államférfi is a hallei egyetemen nyerte felsőbb kiképzését.

A hallei egyetem további virágzásának a kora 38 évig tart s 1768—1806-ig terjed, — különösen a theologiai, orvosi és philos. tudományok terén, s kevésbé a jogiakban. E korszak az egyetem klasszikus korszaka, a melyben Zedlitz kormányzósága alatt versenyezett a jenaival a szellemi mozgalmak terén. S ha nem is tett annyit a porosz kormány Halle, mint a szomszédos weimári Károly August fejedelem alatt tett Jena érdekében, mégis külsőleg és belsőleg egyaránt öröndetes fejlődésnek indult az egész vonalon. A Wolff és Semler-féle kritikai rationalismus morális észvallása vonzotta Halléba a kedélyeket. A kötelességtudó élet, a vallásos theol. türelem s a történet-kritikai érzék kifejlődésének ideje az, a melyen az egyes fakultásokon egy Niemeyer, Rambach, Knapp, Schleiermacher

és mások maradandó érdemekre tettek szert. Kant philosophiáját legelőször Maass honosította meg az egyetemen, míg annak a theologiára való alkalmazását s a vallásos hitérdekekkel való összeegyeztetését a dogmatismus böles kikerülésével Schleiermachernek, a prot. unio eme harcuzának köszönhetjük.

A rationalismusra egyidőre kedvezőtlennek bizonyult az orthodox Wöllner-féle ministerium brutálitása, mely Halléba kir. biztosokat küldött az általa kiadott vallási ediktum értelmében a tanárok igazhitűségének kipuhatólása céljából, a mi sok demonstrációra szolgáltatott okot a hallgatóság részéről. Akkoriban fejlődött ki a tanárok s a hallgatóság között ama benső viszony, mely maig is a hallei egyetem egyik vonzó erejét képezi s képző és építő erővel hat a hallgatóságra. Mint Schrader művéből értesülünk, a tanárok családjai a lakosság aristokrátiáját képezték s többen a szabadkőművesek páholyainak a tagjai közzé is tartoztak. Az egyetemet III. Frigyes Vilmos s neje, a szép lelkű Lujza is támogatta. Az egyetemen ez a szép kora az, a melyet Arnim Eichendorf és Varnhagen énekelt meg „a zöld Almanach“-ban. Alig volt a német szellemi életnek oly mozgalma, mely a hallei egyetemen ne lett volna képviselve. A Leibniz- és később a Kant-féle philosophia, Lessing kritikája és klasszicitása, a Spener-féle pietismus s a német klasszikus költészet egyaránt képviselőkre talált az egyetem professoraiban.

Mindennek vége szakadt 1806-ban az ismeretes jeni csata után. A porosz államépülettel együtt az egyetem is összedőlt. Napoleon haragja oszlatta fel azt hazafias érzületei miatt s a mi később következett, a rövid életű westfáliai kormány alatt, csak árnyéka volt a múltnak. Niemeyer, az egyetemi kancellár volt az egyetem lelke, ki kitűnő közbenjárója volt ügyének az új francziás kormány embereinél. 1813 ban másodszer is feloszlatta azt Napoleon haragja, mígnem a lipcei csata után, mely több tanárnak és diáknak életébe került, újból életbeléptette III. Frigyes Vilmos. A diákság 1280-ról 174-re apadt s a legjobb tanerők: egy Wolf, Reil, Steffens és Schleiermacher elszéledtek vagy elhűltek a csatában. A szegényes költségvetés majd egy századon át alig haladta meg a 7 ezer tallért s csak a fejedelem bőkezűsége háromszorozta meg azt a következő években. Az újonnan meghívott hírnevesebb tanárok között Wegscheider, Gesenius, Dzondi, Ersch és Pfaff szerepelnek.

1817-ben fejlődésének mai stádiumába lép az egyetem. A wittenbergi egyetemenk beleolvadásával egy a reformátorok idejéből származó nagy könyvtárnak, Luther-émlékeknek és sokféle ösztöndíjnak és alapítványoknak birtokába jutott. Magyar ösztöndíjaink is, a melyek a hazai vallási üldözések elől menekült honfitársaink alapítványai, u. m. a Poldtiánium évi 240 s a Cassai-Kubinyi-Tunliniánium évi 600 tallér kiosztással a régi kincsekben s ritka magyar nyomtatványokban és

kéziratokban gazdag „bibliotheca hungarica“-val együtt az egyetemre került. A mai, több mint 400 ezer kötettel bíró egyetemi könyvtárnak a régi wittenbergi, prot. tradíciókban és kincsekben gazdag bibliotheca képezi az alapját, a melynek kieszközlése és megmentése körül Gerlach tanárnak volt nagy érdeme. A wittenbergi tanárok közül átvétettek: Weber a theologus, Pfothenauer a jogász, Nitzsch a természettudós s Gerlach és Gruber a philosophus. Abban az időben a kormány különösen az orvosi fakultásra fordította figyelmét, a melynek tanárai közül Meckel, Reil, Kruckenburg s újabban Volkmann, a híres sebész, a kitűnőbbek.

Az újabb generáció tanárainak jellemzésével kevésbé foglalkozik Schrader műve. Ezek még nem tárgyai az elfogulatlan históriának. E század tanárai közül Reisig és Ritschl a philologus mellett, különösen Tholuck, a theologiai tanár és író egyénisége emelkedik ki, a kit Berlinből Hegel küldött Halléba a Wegscheider-Gesenius-féle theol. rationalismus ellensúlyozására s kinek szerző is nagyobb tért szentel az ő históriájában. Mint tanár és lelkész egy egész generációnak volt atyja és vezére, a kinek ritka érzéke volt a hallgatókkal való személyes érintkezés iránt. Háza valóságos otthonja volt az egyetemi hallgatóknak. Igazi „közvetítő theologus“ volt minden irányban, ki irodalmi működésével a jenai Hase, az egyháztörténetíró mellett végkép kiszorította a rideg rationalismust a theol. katedráról. S más körülmény is közrejátszott a rationalismus megtörésére, a mit Schrader is „az egyetem szegyenlapjának“ nevez. Értjük Wegscheider és Gesenius tanároknak Berlinből az orthodox Hengstenberg által inspirált denuntiációját, a minek alapját néhány egyetemi hallgató által beküldött füzet képezte. Valóságos cenzurája volt az az akad. tanszabadságnak, mely méltán háborította föl a tanári köröket Poroszországban. A 40-es években a Ruge-féle „junghegelianus évkönyvek“ szerzetelenségei s az 50-es és 60-as évek politikai nézeteltérései ártottak még az egyetem belső tekintélyének. Azóta az egyetem politikai békeességben van s mint ilyen, nem is politizál, legfeljebb a múlt években hallatta még egyszer szavát a reactionárius Sedlitz-féle népiskolai törvényjavaslat alkalmával, a melynek megbuktatásában a theol. fakultásnak, de különösen vezérének Beyschlag-nak, a mostani jubiláris egyetemi rektornak igen nagy az érdeme.

Ma a város Magdeburg és Lipszéssel együtt óriási arányban halad és épül, úgy hogy a 120 ezer lakossal, nagyszerű múlttal és páratlan szép fekvéssel bíró Halle városa ma bőségesen rendelkezik mindazokkal a kellékekkel, a melyek egy főiskolának felvirágzásához szükségesek. Gazdasági tanintézete, klinikái, könyvtárai, gazdag dotációi s egyéb felszerelése más főiskolának is mintaképül szolgálhatnak. Ma az egyetemi hallgatók száma 1650—1700 körül változik, mely létszámból 600 a theologusokra esik.

Im ez rövid vonásokban a halle-wittenbergi egyetem története Schrader emlékműve nyomán. Mennyi kincs és traditio 200 éves múltjában! Érezzük azonban, hogy hiányzik abból a jelennek rajza, a jelenkori vagy nemrég elhunyt professorok jellemzése. Egy Beyschlag, Jacobi és Tschackert a polemikus, Riehm, Schlottmann és Wellhausen az ó-testamentomi exegéta, Köstlin a híres Luther-tudós, Erdmann, Ulrici, Krohn és Vaihinger a philosophus, Leo, Droysen és Hertzberg a történetíró, Mejer, Boretius, Conrad, Löning a jogászok és Weber, Olshausen, Jäger és Volkmann orvosok nevei a hazai irodalomban is eléggé ismeretesek. Közelebbről a hallei theológiát egyik mai illustris művelője így jellemzi: „Sie steuert mitten hindurch zwischen der Charybdis eines Kriticismus, in dem der zündende religiöse Funke erloschen ist, und der Scylla enier Repristinatio, die von einem Feuer ohne Licht erhitzt wird; sie lebt der Überzeugung, dass die Theologie der Kirche zu dienen habe als deren wissenschaftliches Gewissen, ihr aber nur dann dienen könne, wenn die Kirche darauf verzichtet, diesem Gewissen vorzuschreiben, was es sagen dürfe und was nicht.“

Eperjes.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.

Horvát Árpád

sz. 1820. febr. 23. † 1894. oct. 26.

A folyó év tavaszán a lapokat bejárta az a hír, hogy Horvát Árpád, a budapesti egyetemen az oklevéltan és címertan rendes tanára most töltötte be 50 éves egyetemi tanárságát. E hírre Márki Sándor collégámmal, mint egykori tanítványai, táviratilag üdvözlöttük régi szeretett tanárunkat. Másnap választ kaptunk tőle, a melyben megköszöni a szíves megemlékezést, de egyúttal rectificálta a lapok téves jelentését, hogy nem most, csak egy év múlva, 1895-ben lesz 50 éves tanár, elteszi akkorra jókívánságunkat.

Sem mi, sem ő nem gondoltuk akkor, hogy jó volt sietni a gratulációval, mert az igazi 50 esztendő nem éri meg. A halál kiméletlenül elibe vágott az 50 éves tanári jubileumnak.

Váratlanul jött a hír oct. végén, hogy Horvát Árpád nincsen többé, elköltözött az örök béke honába.

Félszázadon át szolgálta a magyar közoktatás ügyét, lelkes buzgalommal, szeretettel, lankadatlan ifjúi erővel. 1846-ban nyerte el a budapesti egyetemen a diplomatikai tanszéket, a midőn a bölcsészeti kar egyszersmind nagynevű atyjának, Horváth Istvánnak halála által